

DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-4-2>

ДОВІРА ДО ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В КОНТЕКСТІ ЇХ ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Антон Бугайчук,

здобувач докторантської програми PhD

факультету історії, політології та національної безпеки

кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

Buhaichuk.Anton@vnu.edu.ua

Анотація. У статті проведений аналіз соціологічних опитувань щодо довіри до політичних партій в Україні в 2019-2021 роках в контексті їх можливостей впливати на політичні процеси в Україні. Встановлено, що баланс довіри/недовіри за період дослідження був негативним (нижче -50%). Також присутні регіональні особливості довіри до парламентських партій на основі їх ідеологічних декларацій та зовнішньополітичних орієнтирів. Проаналізовані очікування суспільства від політичних партій дають підстави стверджувати, що більшість виборців є відчуженими від політичних партій, а їх очікування від партій тісно пов'язані із очікуваннями від влади загалом. Наявний рівень довіри та очікування не сприяють виникненню стабільних та масових політичних партій, які можуть бути одним із соціальних ліфтів у рамках політичної системи та ефективно мобілізувати прихильників для публічних акцій. Натомість такі кількісні та якісні показники довіри сприяють використанню партіями тіньових методів впливу та залежності їх від великого бізнесу, зокрема «олігархів».

Ключові слова: політичні партії, довіра, партійна система, політичний процес, виборча кампанія, легітимність.

TRUST IN POLITICAL PARTIES IN THE CONTEXT OF THEIR INFLUENCE ON POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE

Anton Buhaichuk,

PhD Candidate

Faculty of History, Political Science and National Security

Department of Political Science and Public Administration

Lesya Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

Buhaichuk.Anton@vnu.edu.ua

Abstract. The article analyzes sociological surveys on trust in political parties in Ukraine in 2019-2021 in the context of their ability to influence political processes in Ukraine. It was found that the balance of trust / distrust during the study period was negative (below -50%). There were also regional features of trust in parliamentary parties based on their ideological declarations and foreign policy guidelines. The analyzed expectations of the society from political parties give grounds to assert that the majority of voters are alienated from political parties, and their expectations from parties are closely related to expectations from the government as a whole. The current level of trust and expectations do not contribute to the development of sustainable and mass political parties, which can be one of the social lifts within the political system and effectively mobilize supporters for public action. Instead, such quantitative and qualitative indicators of trust contribute to the parties' use of non-transparent methods of influence and their dependence on big business, including the «oligarchs».

Key words: political parties, social trust, party system, political process, election campaign, legitimacy.

Вступ. Довіра до політичних інститутів є однією із основних чинників їх успішного функціонування в рамках політичної системи, адже надає їм відповідної легітимності та здатності представляти відповідний прошарок або все суспільство, щоб реагувати на його запити та виконувати притаманні цьому інституту функції.

В політичному процесі України одним із номінально важливих інститутів є політичні партії, адже певний плюралізм у партійній системі є важливою ознакою демократії. Відповідно до чинного законодавства політична партія в Україні це «об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян». Проте негативний баланс довіри до політичних партій загалом є типовим для українського суспільства відповідно до результатів соціологічних опитувань щонайменше із 2005 року.

Мета дослідження: встановити, як баланс довіри до політичних партій в Україні у 2019-2021 роках впливав на їх здатність формулювати та просувати «загальнонаціональні програми суспільного розвитку» та «виражати політичну волю громадян», що передбачено правовим визначенням політичної партії. Вона розкривається через такі завдання:

- проаналізувати різні аспекти довіри українського суспільства до політичних партій як загалом, так і окремо в Україні в 2019-2021 роках;
- встановити ключові очікування, які мали виборці щодо політичних партій в Україні у період дослідження;
- встановити як рівень довіри до політичних партій та очікування від них впливають на здатність політичних партій виконувати свої функції в рамках політичної системи.

Період дослідження (2019-2021 роки) зумовлений новим етапом політичного процесу, який почався під час та після президентських та парламентських виборів 2019-2021 року. Відповідно, показники довіри та очікувань від партій досліджені саме в таких межах. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що обрання нового Президента України та суттєве оновлення депутатського складу Верховної Ради України (ВРУ) вплинули на бачення політичних партій та їх лідерів у суспільстві. Цей фактор є важливим, оскільки під очікуваннями від політичних партій виборці часто розуміють очікування від найпопулярніших політичних партій, представлених у ВРУ.

Дослідження взаємозалежності довіри та розвитку політичних інститутів в Україні проводили М. В. Чабанна, С. Білошицький, О. М. Балакірева, Д. А. Дмитрук, Є. Поляков, Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка, центр «Соціальний моніторинг», Центр Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології та інші.

Зокрема М. В. Чабанна відзначає, що «в умовах високого рівня формальної інституціоналізації сфери політики, підставами для довіри до відповідних політичних інститутів є ефективність їх функціонування та насамперед відповідність їх діяльності очікуванням громадян. Політична довіра до інститутів є важливою, оскільки демократія спирається на інституційні механізми, які гарантують чесну поведінку політиків або спричиняють санкції за порушення правил взаємодії». При цьому дослідниця під довірою до політичних інститутів має на увазі переконання громадян у тому, що ці інститути ефективно працюватимуть в їх інтересах за відсутності контролю (Chabanna, 2014).

У дослідженні О. М. Балакіревої та Д. А. Дмитрука йдеться про те, що більшість соціальних і політичних інститутів в Україні продовжують генерувати негативний баланс довіри/недовіри. Станом на 2020 рік лише волонтерський рух та Збройні сили України (ЗСУ) мали позитивний баланс довіри населення. При цьому «зміни в рівні довіри до основних інституцій у короткостроковій перспективі пов'язані не зі змінами в структурі ціннісних поглядів українського суспільства, а є наслідком сприйняття діяльності певного інституту, його ефективності/неефективності» (Balakireva, Dmytruk, 2020).

Результати дослідження та їх обговорення. Попередні дослідження динаміки довіри/недовіри саме до політичних партій показують, що у 2005-2019 роках баланс довіри до політичних партій завжди був негативним. Певне зростання, яке втім не досягло позитивного балансу, відзначаємо у 2007, 2010 та 2014 роках.

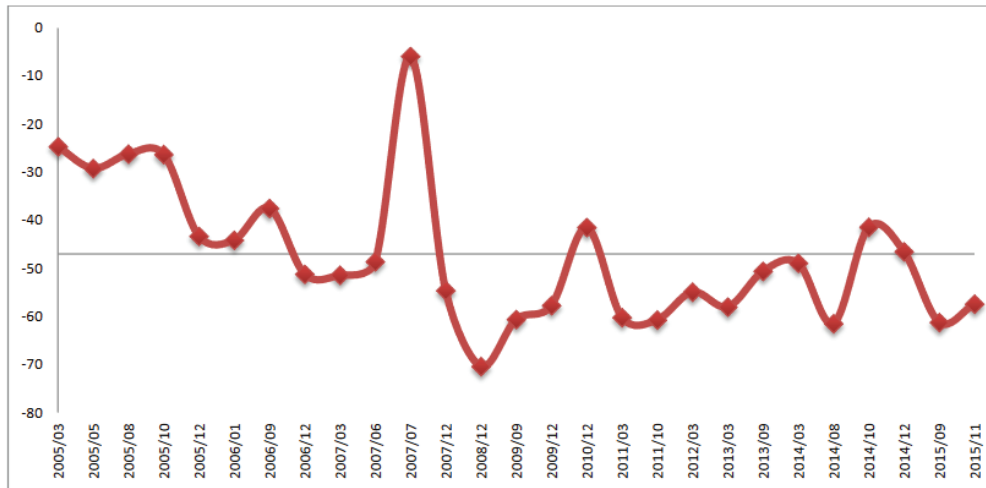

Рис. 1. Динаміка довіри до політичних партій у 2005-2015 роках.

(Balakiryeva, Dmytruk, 2016)

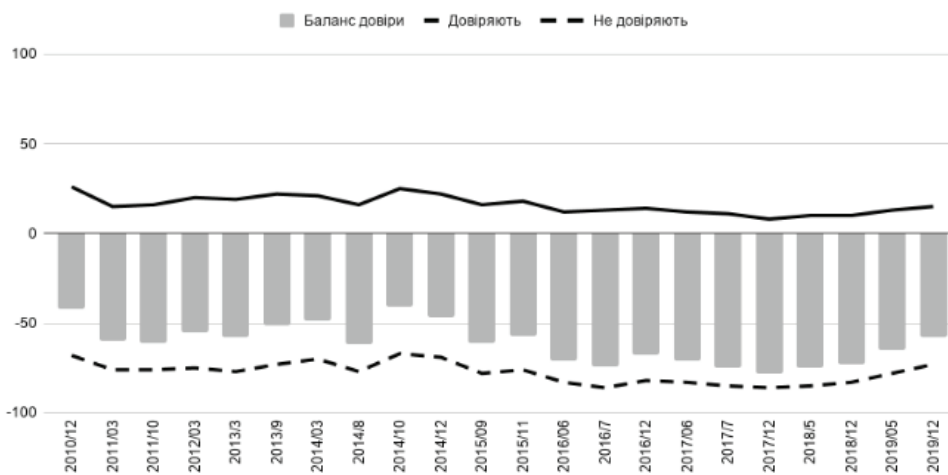

Рис. 2. Динаміка довіри до політичних партій у 2010-2019 роках.

(Balakiryeva, Dmytruk, 2020)

Дослідження загального балансу довіри/недовіри. Актуальні соціологічні опитування, проведені в період нашого дослідження підтверджують цю тенденцію і в 2019-2021 роках. Так, станом на лютий 2020 року відповідно до опитування, проведеного «Центром Разумкова» негативний баланс довіри/недовіри до політичних партій в Україні становив -53,2%. При цьому домінуючим показником серед опитаних була не крайня позиція «зовсім не довіряю» (31,5%), а більш поміркована «скоріше не довіряю» (38,4%). В той же час у позитивних оцінках

респонденти були більш стримані: 2% — «повністю довіряю» і 13,4% — «скоріше довіряю» (Tsentr Razumkova, 2020a).

Подібне дослідження від цієї ж організації, проведене у жовтні-листопаді 2020 року показало ще більш негативний баланс довіри/недовіри -58,5%. При цьому збереглася тенденція щодо домінування позиції «скоріше не довіряю» -37,9%. Водночас зросла кількість респондентів, які зовсім не довіряли політичним партіям -35,3% (Tsentr Razumkova, 2020b).

Опитування, проведене у червні 2021 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології продемонструвало дещо кращий за попередній баланс довіри/недовіри -54,7%. В даному опитуванні розподілу на «скоріше» та «зовсім» не було. Довіряли політичним партіям 19,5% виборців, не довіряли 74,2%. Ще 6,3% не визначилися (Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva, 2021).

Цікавим у цьому контексті є опитування, проведене Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у грудні 2020 року щодо довіри до різних політичних та державних інституцій. За його результатами встановлено, що різні політичні партії, представлені у ВРУ 9 скликання, мали різний баланс довіри/недовіри у різних регіонах України. Партія «Слуга народу» мала найкращий баланс на Заході та у Центрі країни (-27%), а найгірший — на Сході (-40%). Партія «Європейська Солідарність» мала найкращий баланс на Заході (-15%), а найгірший на Сході (-54%). Партія «Опозиційна платформа — За Життя» мала найкращий баланс на Сході (-2%) і найгірший на Заході (-54%). ВО «Батьківщина» мала найкращий баланс у Центрі країни (-29%) і найгірший на Сході (-50%). Партія «Голос» мала найкращий баланс на Заході (-21%) і найгірший на Півдні (-59%) (KMIS, 2021).

Таким чином ми бачимо, що негативний баланс довіри/недовіри не може не дозволяти політичним партіям побудувати довірливі взаємовідносини із суспільством. Як вже було зазначено вище, поняття довіри на думку деяких дослідників передбачає відсутність прямого і постійного контролю. Отже, для більшості суспільства взаємовідносини із політичними партіями передбачають або ігнорування їх як інституту взагалі, або відносини, які передбачають суттєвий рівень недовіри та потребу контролю.

В контексті парламентських політичних партій ми бачимо поєднання загальної кризи довіри до партій як інституту (жодна із них не має позитивного балансу в жодному з регіонів) із регіональними вподобаннями, які можуть бути засновані на стереотипах, попередньому досвіді та ідеологічних вподобаннях. Так, чітко прослідковується відмінність у рівні довіри до політичних партій залежно від їх зовнішньополітичних орієнтирів, а також популярних у суспільстві стереотипів та уявлень щодо політичного бекграунду самих партій та їх лідерів. Наприклад, партії «Європейська Солідарність» та «Голос» асоціюються із прозахідним зовнішньополітичним курсом і негативними позиціями щодо відносин із Російською Федерацією. Натомість протилежні позиції часто декларує партія «Опозиційна платформа — За Життя» (ОПЗЖ). Це один із чинників які можуть пояснювати наявні перепади у рівні довіри.

Причини довіри/недовіри та очікування від політичних партій. Детальніші опитування громадської думки, проведені в період дослідження, демонструють причини існування наявного балансу довіри/недовіри та очікування суспільства від політичних партій.

Зокрема опитування проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології у червні 2021 року показує, що серед факторів, які найбільше підривають довіру опитаних до політичних партій є «невиконання передвиборчих обіцянок» — 55%, «корумпованість партій» — 40,7%, «залежність партій від олігархів» — 30,8%. Також цікавими для нашого дослідження є ті фактори, які на думку опитаних найменше підривали довіру до політичних партій: «не доступність політичних партій (відсутність демократичних процедур вступу до партії)» — 2,7%, «відсутність ідеологічних партій» — 4,4%, «брак чіткої структури партії та структури прийняття рішень

партією» — 4,6%, «несистемна діяльність партії» — 5,3%, «низький рівень політичної культури виборців» — 6,8% (Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni П'ка Kucheriva, 2021).

Таким чином ми бачимо, що значно більше опитаних мали очікування щодо політичних партій як до стороннього суб'єкта політики, який зобов'язаний для них працювати: виконувати обіцянки, працювати без корупції, мати незалежне фінансування. При цьому значно менше опитаних цікавили внутрішні процедури прийняття рішень партією, перспектива вступу у неї, системність діяльності, а також рівень політичної культури виборців. На нашу думку, це демонструє, що політичні партії залишаються відчуженими від більшої частини суспільства і розглядаються нею виключно як суб'єкт, що може надати певні послуги людині, але не організація, чия робота може бути пов'язана із повсякденним життям людини чи побудовою кар'єри. Це суттєво перешкоджає розбудові системних масових партій, що системно та масово залучають в свої ряди громадян.

Водночас варто відзначити, що недовіра до політичних партій є частиною комплексного ставлення громадян до різних політичних та державних інститутів, до яких баланс довіри у вказаних соціологічних опитуваннях також є від'ємним. Таким чином, наприклад, «невиконання передвиборчих обіцянок» політичним партіям часто пов'язана із невиконанням обіцянок органами влади чи політиками загалом, зокрема народними та місцевими депутатами, пов'язаними із нею. В результаті недовіра до політичних партій, які асоціюються із владою, може бути вищою через недовіру і до самих органів влади. Після парламентських виборів 2019 року йдеться передусім про політичну партію «Слуга народу», суттєво афілійовану із Президентом України, Кабінетом Міністрів України та більшістю у ВРУ. Отже, на нашу думку, через специфіку політичної свідомості та культури виборців довіру/недовіру до політичних партій варто розглядати в контексті таких же показників для інших політичних та державних інститутів.

Попри значну недовіру чимало респондентів відзначають, що політичні партії виконують частину покладених на них функцій в рамках політичної системи. Так, 51,9% опитаних у червні 2021 року вважали, що партії беруть участь у державному управлінні, підготовці законів, формування політичної еліти — 39,4%, вироблення політики в різних сферах — 33,8%. Найнижчі показники отримали такі функції: «гармонізація інтересів різних соціальних груп» — 23%, «забезпечення зв'язку між владою і суспільством» — 24,4%, «формування та ефективна реалізація влади» — 25,1% (Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni П'ка Kucheriva, 2021).

Таким чином ми знову бачимо тенденцію до відчуження політичних партій від пересічного виборця, адже значно більша кількість опитаних вважають, що вони радше керують та формують еліту, ніж забезпечують зв'язок влади із суспільством та гармонізують інтереси соціальних груп. В результаті для суттєвої частини суспільства політичні партії сприймаються як частина «закритої касты», яка не достатньо пов'язана і більшість громадян.

Ще більш яскраво це демонструє відповідь на запитання «Чого саме насамперед не вистачає існуючим в Україні політичним партіям?». Тут домінують такі варіанти відповідей: «уміння та бажання захищати інтереси простих людей» — 43,3%, «уміння вирішувати конкретні проблеми, що турбують простих громадян» — 34,3%, «незалежності від олігархів» — 30,1%. Натомість найменшу підтримку отримали варіанти: «достатнього фінансування» — 7,8%, «уміння організувати роботу на місцях» — 11,8%, «уміння співпрацювати з громадськими організаціями, об'єднаннями громадян» — 12,8% (Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni П'ка Kucheriva, 2021).

Це чітко демонструє, що представників політичних партій значна частина суспільства не бачить як захисників інтересів «простих» людей, що може бути пов'язано із їх сприйняттям як закритої касты «непростих» людей. При цьому лише 19,3% опитаних відповіли, що вони готові долучитися до політичної партії. 79,3% відповіли «ні». 36% опитаних вважали, що в країні

є партія, яка представляє їх інтереси. 57,6% заперечили цю тезу. В частині фінансування політичних партій лише 11% опитаних висловили таку готовність, 87,5% відмовилися. Це може корелювати із думкою значної частини опитаних про корумпованість політичних партій та їх залежність від олігархів (Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni П'ка Kucheriva, 2021).

Отже, значна частина суспільства має очікування для політичних партій щодо захисту їх інтересів, проте особисто готові долучатися до цих організацій значно менше. В контексті впливу політичних партій на політичні процеси в Україні це означає, що політичні партії мають обмежений потенціал щодо мобілізації суспільства через суттєву недовіру та небажання безпосередньо долучатися до партійної діяльності. Водночас приналежність до політичної партії дає політикам статус «еліти», що може легітимізувати їх участь у прийнятті рішень на різних рівнях органами влади чи місцевого самоврядування. Таким чином наявне у суспільстві ставлення до політичних партій частково спрощує їх доступ до «закритого клубу» тих, хто приймає владні рішення, проте ускладнює взаємодію із тими, хто вважає себе «простими людьми» і так чи інакше відмежовується чи протиставляє себе владі. В той же час таке сприйняття політичних партій в якійсь мірі може підштовхнути їх до закритості, корумпованості та фінансової залежності від олігархів, адже недостатньо «простих людей» бажають довіряти, долучатися до партій, а тим паче їх фінансувати.

Висновки. Встановлено, що у 2019-2021 роках баланс довіри/недовіри до політичних партій в Україні залишався негативним на рівні від 50,9% до 60,8% за даними наявних соціопитувань із врахуванням статистичної похибки. При цьому рівень довіри/недовіри до політичних партій тісно взаємопов'язаний із такими ж показниками щодо органів державної влади, місцевого самоврядування та окремих політичних діячів, передусім через пов'язані очікування, які мають опитані щодо цих інститутів у політичній системі. Особливо сильно цей зв'язок може проявлятися щодо партій, які афілійовані із органами влади, зокрема після парламентських виборів 2019 року це партія «Слуга народу», яка декларувала наявність більшості у Верховній Раді України, а також сильний зв'язок із Президентом України В. Зеленським та Кабінетом Міністрів України.

Окремі дослідження демонструють регіональний розподіл рівня довіри до різних політичних діячів та політичних партій. Попри те, що в цілому баланс довіри/недовіри до всіх найрейтинговіших політичних партій залишається негативним, спостерігаються значні відмінності у рівні довіри відповідно до позиціонування політичних партій відносно ставлення до Російської Федерації, Революції гідності, інших чутливих питань та загального позиціонування як «проросійських» чи «прозахідних».

Аналіз загальних очікувань опитаних від політичних партій показує, що вони залишаються суттєво відчуженими від значної частини суспільства, що не дозволяє формувати значний ядерний електорат та системні взаємовідносини із виборцями. Найпопулярніші очікування від політичних партій пов'язані із виконанням обіцянок, даних під час виборчих кампаній щодо соціальних стандартів та «покращення життя простих людей». Також частина опитаних висловлювалися претензії щодо корумпованості політичних партій. При цьому більшість опитаних не були готові ні вступати у ряди політичних партій, ні фінансувати їх. Також низьким було зацікавлення опитаних у внутрішніх процесах політичних партій. Це дозволяє з високою ймовірністю стверджувати, що більшість опитаних у вказаних соціологічних опитуваннях очікували від політичних партій соціальних благ через вплив на органи влади, а також наближеності до «простих людей» через різні прояви комунікації та популізму. При цьому недостатній був запит на сприйняття політичної партії як «соціального ліфта», місця для побудови кар'єри.

Таким чином, в контексті впливу політичних партій на політичні процеси в Україні наявні кількісні та якісні показники довіри суспільства сприяють їх статусу як напівзакритого

елітарного клубу. Такий статус «елітарності» сприяє зближенню вузького кола керівників ключових політичних партій із органами влади (якщо вони перебувають при владі), або формування партій лідерського типу, де ключові рішення приймає вузьке коло лідерів. Водночас такі показники довіри не дозволяють політичним партіям ефективно та стабільно мобілізувати своїх прихильників для використання непарламентських методів впливу, зокрема публічних акцій чи кампаній.

В результаті така відстороненість від більшої частини суспільства може сприяти посиленню взаємозв'язку політичних партій із великим бізнесом та бізнес-елітою, в тому числі «олігархами», що негативно сприймається принаймні третиною опитаних. Також це може сприяти суттєвій корумпованості політичних партій та політичної еліти загалом.

Подальшого дослідження зокрема потребують проблеми впливу рівня довіри до політичних партій на інші аспекти їх діяльності в Україні, а також типові моделі фінансування політичних партій та їх вплив на діяльність політичних партій в Україні.

References:

1. Balakiryeva, O. M., Dmytruk, D. A. (2016). *Dynamika rivnya doviry sotsial'nykh institutiv ta orhanam vlady naprykintsy 2015 roku* (Dynamics of the level of trust in social institutions and authorities at the end of 2015). <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/2016%2001%2014%20PR%201.pdf> (in Ukrainian).
2. Balakiryeva, O. M., Dmytruk, D. A. (2020). *Dynamika hromads'koyi aktyvnosti ta rivnya doviry v Ukrayini* (Dynamics of public activity and the level of trust in Ukraine). *Ukrayins'kyi sotsium*, 72, 162-185. doi.org/10.15407/socium2020.01.162 (in Ukrainian).
3. Kyivskiy mizhnarodnyy instytut sotsiologii (KMIS). (2021). *Derzhavni ta sotsial'ni instituty: komu ukrayintsi doviryayut', a komu ni?* (State and social institutions: who do Ukrainians trust and who do not?) <https://dif.org.ua/article/derzhavni-ta-sotsialni-instituti-komu-ukrayintsi-doviryayut-a-komu-ni> (in Ukrainian).
4. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva. (2021). *Politychni partiyi ochyma vybortsiv: yak stvoryty peredumovy efektyvnoho predstavnytstva* (Political parties through the eyes of voters: how to create the preconditions for effective representation). <https://dif.org.ua/article/politychni-partii-ochima-vibortsiv-yak-stvoriti-peredumovi-efektivnogo-predstavnytstva> (in Ukrainian).
5. Tsentr Razumkova. (2020a). *Otsinka hromadyanamy diyal'nosti vlady, riven' doviry do sotsial'nykh institutiv ta politykiv, elektoral'ni oriyentatsiyi hromadyan (lyuty 2020 r. sotsiologiya)* (Citizens' assessment of government activities, the level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens (February 2020. sociology). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> (in Ukrainian).
6. Tsentr Razumkova. (2020b). *Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi v krayini, riven' doviry do sotsial'nykh institutiv ta politykiv, elektoral'ni oriyentatsiyi hromadyan (zhovten'-lystopad 2020 r.)* (Citizens' assessment of the situation in the country, level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens (October-November 2020) <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-zhovten-lystopad-2020r> (in Ukrainian).
7. Chabanna, M. V. (2014). *Dovira do politychnykh institutiv: peredumovy tanaslidky dlya demokratiyi* (Trust in political institutions: preconditions and consequences for democracy). *Mahisterium*, 58 (*Politychni studiyi*). http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3287/Chabanna_Dovira_do_politychnykh_institutiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y (in Ukrainian).